

Doğal Afetler ve Deprem: Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Bir İnceleme

Serap Çimşir^a ve Seda Çarıkçı^b

Öz

Bu araştırmanın amacı, 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (HBDÖP) ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki (SBDÖP) kazanımlarla birlikte, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal afetler ve deprem konusuna ne kadar yer verildiğinin tespit edilmesidir. Doküman incelemesi tekniğinin kullanıldığı bu araştırmanın verileri, betimsel ve içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada HBDÖP'da 1, 2, 3. sınıflarda toplam 10; SBDÖP'da 4, 5, 7. sınıflarda toplam 9 kazanımda doğal afetlere yer verildiği; 6. sınıfta ise yer verilmediği belirlenmiştir. HBDÖP'de 2. sınıfta iki, 3. sınıfta bir kazanım; SBDÖP'de 4. sınıfta bir kazanımın depremle ilişkilendirilebileceği tespit edilmiştir. Kazanımların çoğunlukla bilişsel alanın ilk basamaklarına hitap ettiği; ders kitaplarında görsellerden yararlanarak bilgi ve kavrama düzeyinde açıklamaların bulunduğu ve etkinliklerde deprem konusuna yer verildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: doğal afet, deprem, hayat bilgisi, öğretim programı, sosyal bilgiler

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 20.08.2024

Düzeltilme Tarihi: 05.12.2024

Kabul Tarihi: 23.12.2024

Elektronik Yayın Tarihi: 25.08.2025

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Giriş

Dünya var olduğundan beri doğası gereği çeşitli hareketlilikler sergilemektedir. Doğanın rutin işleyişi ile ortaya çıkan depremler, volkanik patlamalar, fırtınalar ve seller gibi doğa olaylarının canlıları tehdit etmesi yeni bir durum değildir. Ayrıca, doğanın rutin işleyişinin afet şeklini alması oluşan insanî sistemlerin de bir sonucudur (İnmez, 2011). Sel, kuraklık ve diğer hidro-meteorolojik afetlerle ilişkin ölüm oranları, gelişmiş kalkınma koşulları; afet yönetimi için yasal, kurumsal ve yasal yapıların ve sistemlerin güçlendirilmesi; erken uyarı ve yerel hazırlık ve müdahale kapasiteleri nedeniyle küresel olarak düşüş eğilimindedir. 2008 yılında Myanmar'daki Nargis Siklonu veya 2013 yılında Filipinler'deki Haiyan Tayfunu gibi daha az gelişmiş bölgeleri etkileyen büyük ölçekli olaylar hala büyük ölüm oranlarına neden olmaktadır. Ancak hasarlı ve yıkılmış konutlar, kamu binaları, alt yapı, işletmeler ve tarımla ilişkili ekonomik ve geçim kaynakları kayıpları, depremler ve tsunamiler gibi jeolojik tehlikelerle ilişkili ölüm oranlarıyla birlikte hala hızla artmaktadır. Bu sorunlar yalnızca düşük ve orta gelirli ülkeler için geçerli değildir. ABD'deki Sandy (2012 yılı) ve Katrina Kasırgaları'nın (2005 yılı), Japonya'daki tsunamilerin ve Avrupa'daki sellerin son etkileri, yüksek gelirli bağlamlarda da afetlere hazırlıklı olamaya ilişkin başarıyı sorgulamaktadır. İklim değişikliği, ekonomik kalkınma seviyesinden bağımsız olarak tüm bölgelerin, afetlerin etkilerinin büyümesi ile yeni tehlikelerle karşı karşıya kalabileceği anlamına gelebilir. Benzer şekilde, ekonomik küreselleşme nedeniyle, hem riskler hem de kayıplar dalgalanabilir ve böylece değer ve tedarik zincirleri aracılığıyla farklı ülkelere afetin etkileri iletilebilir. Bu durum doğrudan tehlikelere maruz kalmayan ekonomilerin bile risk altında olabileceği anlamına gelebilir. Bazı ülkelerde temel müdahale kapasitelerinde bile hala eksik olabilir (Lavell ve Maskrey, 2014). Dolayısıyla dünyada pek çok ülkenin zaman zaman doğal afetlerin yıkıcı etkileri ile karşılaşabildiği, doğrudan veya dolaylı olarak afetlerden etkilenebileceği ve bu olumsuz etkilerin azalmasına yönelik yapılacak çalışmaların önemli olduğu söylenebilir.

Afetler, toplumun istemi dışında oluşan, doğal ya da beşerî oluşum süreçleriyle dünyada ve Türkiye'de yaşamı çeşitli şekillerde sıkıntıya sokabilen yıkımlar olarak tanımlanabilir (Gökçeoğlu vd., 2005; Yontar, 2016). İnsanların toplumsal nesnelerle uyum sağlama ya da bu nesnelerle mücadele sürecinde doğa olaylarının neden olduğu yıkımlar ile karşılaştıkları görülmektedir. Bu yıkımların neden olduğu zararların önlenmesi, insan

^a Milli Eğitim Bakanlığı, serapkr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6876-0087

^b Milli Eğitim Bakanlığı, sedacarikci@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6494-3612

kaynaklı olmayan deprem, sel, heyelan, orman yangını gibi afetlere, insan kaynaklı olan beşeri kökenli afetlere yeterli düzeyde hazırlıklı olup olmamaya bağlıdır. Bu afetlerin en olumsuz etkisi can ve mal kaybına neden olması belirtilebilir (Özey, 2011).

Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı [AFAD] (2018) afetleri, doğal afetler ve insan kaynaklı afetler olarak iki ana başlıkta ele almış, doğal afetleri ise yavaş ve ani gelişen afetler olarak ele almıştır. Ani gelişen doğal afetler olarak; deprem, sel, çığ, toprak kayması, kaya düşmesi, fırtına hortum, yangın ve volkan belirtilmiş, yavaş gelişen doğal afetler olarak ise şiddetli soğuk, kuraklık ve kıtlık belirtilmiştir. İnsan kaynaklı doğal afetler de, biyolojik, nükleer, kimyasal kazalar, endüstriyel kazalar, taşımacılık kazaları, kalabalıktan dolayı gerçekleşen kazalar, göçmenler vb. sıralanmıştır. Afet türleri Şekil 1’de gösterilmiştir:

Şekil 1

Afet Türleri (AFAD, 2018)

Şekil 1 incelendiğinde afetlerin doğal ve insan kaynaklı olabileceği, doğal afetlerin yavaş gelişen ve ani gelişen olmak üzere iki türlü olduğu, depremin ani gelişen doğal afetlerden biri olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu afetlerin önlenemeyeceği ancak eğitim ile canlılara verebileceği zararların önlenebileceği veya azalabileceği belirtilebilir. Shaw ve diğerlerine (2004) göre eğitim ile tehlike ve risk hakkında bilgi alınabilir, böylece daha güvenilir ve sürdürülebilir bir toplum oluşmasını sağlayan hazırlık kültürü oluşabilir. Afet eğitiminde afetlere hazırlık yapılması, birey ve toplumun, afetlere karşı farkındalık ve direncinin artırılması, afet sonrası iyileşme çalışmalarının etkililiğinin artırılması hedeflenmektedir. Afet eğitimiyle topluma afetin oluştuğu dönemde güven sağlamak esas hedeftir. Afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası yardım ve müdahale edebilecek her birimin gereken en doğru bilgi ve becerilere sahip olması ve bunları kullanması afet eğitiminin genel amaçlarındandır (Mızrak, 2018). Muttarak ve Pothisiri (2013) afet eğitimi sayesinde kişilerin bir doğal afete maruz kalmadan riskler hakkında farkındalığa sahip olabileceğini belirtmektedirler. Birleşmiş Milletler (United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2015) dünya genelinde yaptığı çalışmalarda afet yönetimiyle ilgili öncelikli 4 hedef belirlemiş, bu hedeflerin gerçekleşmesi için yerel, ulusal, küresel düzeydeki çalışmaların ve eğitimin önemini vurgulamıştır. Aşağıda dört öncelikli alan ile ilgili açıklamalara yer vermiştir (United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2015):

Öncelik 1. Afet riskini anlamak: Afet risk yönetimi, riskin hassasiyet, kapasite, kişilerin ve varlıkların maruz kalması, tehlike özellikleri ve çevre gibi tüm boyutlarıyla anlaşılmasına dayandırılmalıdır.

Öncelik 2. Afet riskini yönetmek için afet riski yönetiminin güçlendirilmesi: Ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde afet riski yönetimi, tüm sektörlerde afet riskinin azaltılmasının yönetimi, rolleri ve sorumlulukları tanımlayarak rehberlik eden, teşvik eden ulusal ve yerel yasa, yönetmelik ve kamu politikaları çerçevelerinin tutarlılığının sağlanması açısından hayati öneme sahiptir. Kamu ve özel sektörü harekete geçmeye ve afet riskini ele almaya teşvik etmek ikinci öncelik olarak değerlendirilmektedir.

Öncelik 3. Dayanıklılık için afet riskinin azaltılmasına yatırım yapmak: Yapısal ve yapısal olmayan tedbirler yoluyla afet riskinin önlenmesi ve azaltılmasına yönelik kamu ve özel yatırımlar, kişilerin, toplulukların, ülkelerin ve çevrenin sağlık, kültürel, ekonomik ve sosyal dayanıklılığını artırmak için gereklidir. Bunlar

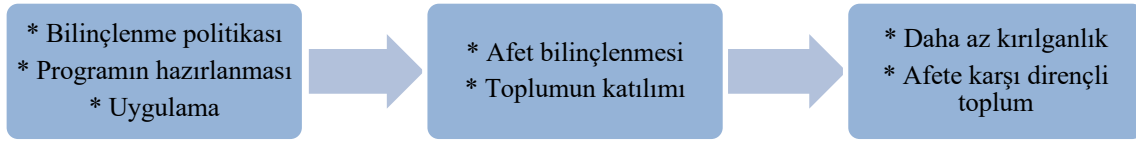
inovasyonun, büyümenin ve istihdam yaratmanın itici güçleri olabilir. Bu tür önlemler uygun maliyetlidir ve hayat kurtarmak, kayıpları önlemek ve azaltmak, etkili iyileşme ve rehabilitasyon sağlamak için etkilidir.

Öncelik 4. Etkin müdahale için afet hazırlığının artırılması ve iyileştirme, rehabilitasyon ve yeniden inşa “Daha İyi İnşa Etme”: Deneyimler, daha etkili müdahale için afet hazırlığının güçlendirilmesi ve etkili iyileştirme için kapasitelerin mevcut olmasını sağlamak gerektiğini göstermektedir. Afetler ayrıca, afet öncesinde hazırlanması gereken iyileştirme, rehabilitasyon ve yeniden inşa aşamasının, afet riskini azaltma tedbirlerinin entegre edilmesi yoluyla “Daha İyi Yeniden İnşa Etme” fırsatı olduğunu da göstermiştir. Kadınlar ve engelli kişiler, müdahale ve yeniden inşa aşamalarında toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı ve evrensel olarak erişilebilir yaklaşımlara kamuya açık bir şekilde liderlik etmeli ve teşvik etmelidir.

Davis ve diğerleri (2003), afetlerin zararlarının azaltılması, toplumun afetlere karşı hazır hale gelmesinde afet bilinci kazandırılmasının önemini belirtmekte; afet bilincinin artırılmasında okullarda verilen eğitimin önemli olduğuna, öğrencilerin öğrendiklerini önce ebeveynleri olmak üzere sırasıyla topluma yayabileceklerine vurgulamaktadırlar. Ayrıca toplumda afet bilinci sağlayarak doğal afetlerin yıkıcı etkilerini azaltabilecek ve toplumun her kesimini kapsayan afet bilinci programlarının gerekli olduğuna dikkat çekmektedirler. Afet bilinci ile afetlerin zararlarının azalması arasındaki ilişki Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2

Afet Bilincinin Geliştirilmesi (Davis ve diğerleri, 2003)

Şekil 2’ye göre afet bilinci sağlanmasına yönelik programların uygulanması afetlere karşı dirençli bir toplum oluşturmada kritik bir rol oynamaktadır ve bu süreçte toplumun katılımının önemli olduğu görülmektedir.

Eğitim bireylere sağladığı doğrudan ve dolaylı katkılarıyla afetlerden zarar görebilirlik seviyesini azaltmaktadır. Doğrudan katkılar olarak; eğitimin daha iyi bilgi kazanmayı sağlaması, bireylerin risk algısını etkilemesi, bilişsel ve problem çözme becerilerini geliştirmesi sıralanabilir. Dolaylı katkılar olarak; eğitimin bilgiye ulaşmayı sağlaması, yoksulluğu azaltması ve sosyal sermayeyi artırması sıralanabilir (Muttarak ve Lutz, 2014). Eğitim sürecinde ilkokulun ilk üç yılında Hayat Bilgisi dersi ve ilkokul 4.sınıftan itibaren ortaokullarda da Sosyal Bilgiler dersleri ile öğrencilere afetlere yönelik bilgi ve becerilerin aktarıldığı belirtilebilir. HBDÖP’da Hayat Bilgisi dersinin asıl amacı; “Temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmek” olarak açıklanmaktadır. Bu programda ünite temelli yaklaşım esas alınmış ve 1, 2 ve 3. sınıf düzeyinde aynı isimle “Okulumuzda Hayat”, “Evimizde Hayat”, “Sağlıklı Hayat”, “Güvenli Hayat”, “Ülkemizde Hayat” ile “Doğada Hayat” şeklinde 6 ünite belirlenmiştir (MEB, 2018a). İlkokul programlarındaki Hayat Bilgisi dersinin uzantısı olarak ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5, 6 ve 7. sınıflarda Sosyal Bilgiler dersi yer almaktadır.

Öğrencilerin yaşadıkları çevreyle dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak, insan-çevre arasındaki ilişkiyi açıklamaları, mekân algılama becerilerini geliştirmeleri, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri Sosyal Bilgiler dersinin amaçlarındandır. SBDÖP, 7 öğrenme alanı kapsamında yapılandırılmıştır. Birbiriyle ilişkili değer, bilgi ve becerilerin birlikte görülebildiği, öğrenmeyi düzenleyen disiplinlerarası yapıya öğrenme alanı denilmektedir. Öğretim programlarının içeriği, programda sıralanan öğrenme alanlarına göre düzenlenmektedir. Ders kitaplarını yazarlar, ünitelerin çerçevesini söz konusu öğrenme alanlarına göre düzenlemelidir, ama öğrenme alanlarının içerik ve kapsamına uyacak şekilde her sınıf düzeyindeki ünitelere farklı isimler vermelidir. SBDÖP’nda “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı, öğrencilere insan hayatı için gereken mekân ile ilgili temel değer, bilgi ve becerileri kazandırmayı hedefleyen, temelde coğrafya merkezli bir öğrenme alanıdır. Bu öğrenme alanıyla, insanın çevresiyle etkileşimini tanımak, çeşitli beceri ve değerleri kullanarak bu etkileşimin nedenleri ve sonuçlarını anlamak, gelecek için bireysel ya da toplumsal bakış açısı kazandırmak hedeflenmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmeleri sonucunda insan tüm dünya ile iletişim kurabilmekte, böylece etkilemekte ve etkilenmektedirler. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanıyla Sosyal Bilgiler dersinin işlendiği sınıf düzeylerinde öğrencilere çevre okuryazarlığı, araştırma, gözlem, mekân algılama, harita okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama becerilerinin kazandırılması hedeflenmektedir (MEB, 2018b).

Sosyal Bilgiler öğretimi, ülke ve dünyanın şartlarında, bilgiye dayanan kararlara bağlı kalarak, sorun çözme becerisine sahip etkin vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen, sosyal ve beşerî bilimlerden yararlanarak elde ettiği metotları ve bilgiyi birlikte kullanan bir öğretim programı olarak açıklanabilir (Öztürk, 2007). Bu program, değişen ulusal ve evrensel şartlarda bilgiye dayalı kararlar alabilen, problem çözebilen kişiler yetiştirmek amacıyla, farklı bilim dallarından aldığı bilgilerle yöntem ve teknikleri harmanlayarak hazırlanmıştır (Öztürk, 2012). Dolayısıyla Sosyal Bilgiler dersi, etkin ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmek amacıyla sosyal bilimlerin içindeki disiplinlerden faydalanarak ortaya konmuş bilgiler sonucunda, bireye toplumsal yaşam hakkında çeşitli değerleri kazandırmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Erden, 1997). Ayrıca, etkin vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen ve bu hedef için vatandaşlık eğitimine doğrudan odaklanan bir derstir (Sidekli vd., 2013).

Okullarda verilen afete yönelik eğitimin öğrencilerde afet bilincinin geliştirilmesinde olumlu etki ettiği belirtilmektedir (Clerveaux vd., 2010; Kurita vd., 2006). Çocukların aile, okul ve toplumda karşılaşabilecekleri riskleri azaltmak için afet hazırlıklarının yapılması önemli bir husustur. Afet riskini azaltabilmeye yönelik içeriklerin okul programında yer verilmesi çocuklara ve gençlere ulaşabilmek için harika bir yoldur (Peek, 2008). Öte yandan eğitim sisteminin en önemli ve vazgeçilmez unsuru ders kitaplarıdır. Ders kitapları öğretim programlarındaki gereken amaçları sistemli bir şekilde yansıtan ve öğrencileri bu yönde programa uygun bir şekilde yetiştirmeyi hedefleyen dokümanlardır (Kılıç ve Seven, 2002). Etkin hazırlanmış bir ders kitabının, hem öğretmenlere ve hem öğrencilere pek çok yarar sağlayacağı, eğitim-öğretim faaliyetlerinin eksiksiz yürütülebilmesi için kılavuzluk ettiği söylenilebilir (Semerci, 2004). Ders kitapları ayrıca öğretmenlere, dersin öğretimi sürecinde mantıklı yöntemler sunmaktadır. Ders kitaplarının hazırlanmasında temel hedef öğrenmedir. Ders kitaplarındaki etkinlikler, öğrenciler için belli bir sistematik ile organize edilir, konuların öğrenilmesi için ana kaynaktır. Konuların sistemli ve kolay bir şekilde takip edilmesine olanak sunar ve değerlendirmede tarafsız olmayı sağlamaktadır (Sever, 2010).

Deprem, heyelan, sel, kuraklık, kasırga, yangın gibi afetler en fazla karşılaşılan doğal afetlerdendir. Bilindiği üzere Türkiye de aktif fayların bulunduğu deprem kuşağında yer almaktadır. Ülkemiz için deprem, en çok karşılaşılabilecek doğal afetlerdendir. Bu anlamda doğal afetlere ve özellikle depreme karşı bilgi edinmek hem afetlere karşı bilinçlenme hem de güvende olma bakımından gereklidir. Dolayısıyla ilk ve ortaokul eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi ve Sosyal Bilgiler derslerinde yer alan doğal afetler ve deprem konularının incelenmesi, doğal afetler ve deprem konusunda bilinçli bireyler yetiştirebilmek için önem taşımaktadır. Ders kitapları ve ilgili derslerin programlarının, okullarda verilen eğitimin toplumu etkilemesi açısından, okulların afet bilinci sağlama sürecinde önemli rolü olduğu söylenebilir. Eğitim kurumlarında doğal afetler ve deprem ile ilgili derslerin işlenmesi sürecinde, öğretim programındaki doğal afetler ve deprem ile ilgili kazanımlarla ilgili sınıfların ders kitaplarında etkinliklerin birbirini kapsayıcı ve yordayıcı nitelikte olması önemlidir. Doğal afetler ve deprem ile yönelik tutum, bilgi gibi çıktıların elde edilmesinde eğitimin önemi, okullarda verilen eğitimlerin bu kapsamda verimli olması gerekliliği söz konusudur. Alanyazın incelendiğinde ilkökul Hayat Bilgisi ve ilkökul-ortaokul Sosyal Bilgiler öğretim programlarını ve ilgili derslerin ders kitaplarını doğal afetler ve deprem konusunda, hem kazanımlar hem de içerik açısından detaylı inceleyen bir çalışma dikkati çekmemiştir. Bu kapsamda mevcut çalışmada ilkökul Hayat Bilgisi ve ilkökul-ortaokul Sosyal Bilgiler ders programları ve ilgili derslerin ders kitaplarını doğal afetler ve deprem konusunda, hem kazanımlar hem de içerik açısından belirlenmesi, sık sık depremin yaşandığı ülkemizde, afet okuryazarlığı konusunda eğitimcilere, öğrencilere, dolayısıyla ailelere ve topluma büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı; HBDÖP ve SBDÖP yer alan kazanımlarda ve ilgili programlara ait ders kitaplarında doğal afetler ve özellikle deprem konusuna ne düzeyde ve nasıl yer verildiğinin tespit edilmesidir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. 2018 HBDÖP’nda doğal afet ve deprem konularına ilişkin kazanımlar hangileridir?
2. 2018 SBDÖ’nda doğal afet ve deprem konularına ilişkin kazanımlar hangileridir?
3. 2018 HBDÖP ve 2018 SBDÖP’nda yer alan kazanımların taksonomik olarak sınıflandırılması nasıldır?
4. 2018 HBDÖP ve 2018 SBDÖP’nda yer alan doğal afet ve deprem konularına ilişkin kazanımların bilişsel alan taksonomisine göre sınıflandırılması nasıldır?
5. Hayat Bilgisi 1, 2 ve 3. sınıf ders kitaplarındaki doğal afet ve deprem konusuna yönelik bilginin ve etkinliklerin sunumu nasıldır?

6. Sosyal Bilgiler 4, 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarındaki doğal afet ve deprem konusuna yönelik bilginin ve etkinliklerin sunumu nasıldır?

Yöntem

Araştırma Deseni

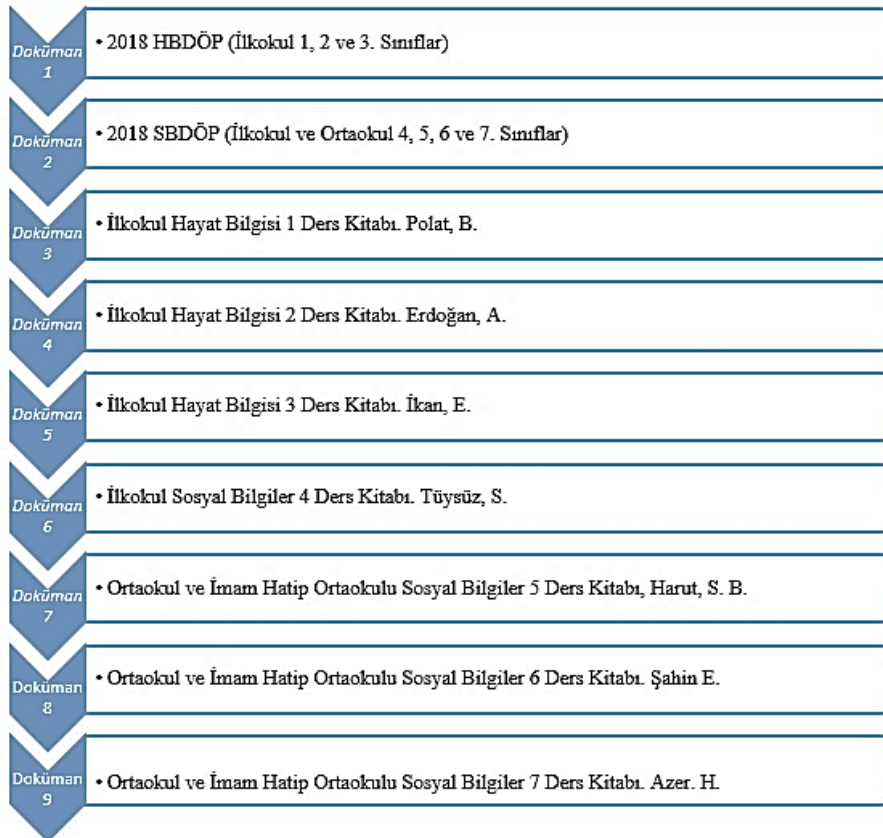
Bu araştırma; nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, belirlenen amaçlar kapsamında ulaşılan materyallerin orijinalliğinin kontrol edilmesi, anlaşılması, verilerin analiz edilmesi ve kullanılması aşamalarından oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen ders programları ve ders kitapları incelenmiştir.

Verilerin Elde Edildiği Dokümanlar

Araştırmada veri toplamak için, aşağıda listelenen, öğretim programları ile MEB Talim ve Terbiye Kurulunun onayladığı ve 2022-2023 eğitim-öğretim yılında ders kitabı olarak okutulmasına izin verilen kitaplar incelenmiştir:

Şekil 3

Verilerin Elde Edildiği Dokümanlar

Bu çalışmada Şekil 3'te listelenen ders programları ve kitaplar doğal afetler ve deprem açısından incelenmiş ve öğretim programlarındaki kazanımlarda ve etkinliklerde doğal afetler ve deprem konularının ne derece işlendiği açısından değerlendirilmiştir. Bu nedenle bu araştırma etik kurul raporu almayı gerektiren bir çalışma değildir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada verileri çözümlemek için içerik analizinden ve betimsel analizden faydalanılmıştır. İçerik analizi ile ilişkiler ve kavramlar belirlenmeye çalışılmıştır. Betimsel analiz elde edilen verilerin oluşturulan temalar altında yorumlanması, açıklanması, neden-sonuç ilişkilerinin incelenmesi ve sonuca ulaşılması için kullanılmıştır.

(Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmada öncelikle tema olarak 2018 HBDÖP, 2018 SBDÖP, 1, 2 ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitapları, 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları Doküman 1 D1, D2, D3.. olarak numaralandırılmış, doğal afetler ve deprem açısından incelenmiştir. Ders programlarında yer alan kazanımlar doğal afetler ve deprem konularına yer verip vermeme durumu ve taksonomik olarak sınıflandırılma durumu açısından kategorilendirilmiştir. İncelenen ders kitaplarında bilginin sunumuna dair veriler ise bilginin yazılı olarak metinde sunumu ve görsellerdeki durumu olarak kategorilendirilmiştir. Kategorilendirme yaparken araştırmacılar arasında tutarlılığı sağlamak için önce ayrı ayrı kategorilendirme yapılmış daha sonra bir araya gelinmiştir. Sosyal bilgiler alanında iki uzmandan da dokümanları incelemesi istenmiş, görüşleri alınmıştır. Araştırmacılar ve uzmanlar arasında “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan konular belirlemek için Miles ve Huberman (1994)’ın belirttiği Görüş Birliği / (Görüş Ayrılığı + Görüş Birliği) X 100 formülü ile güvenilirlik % 90 olarak bulunmuş ve belirlenen kategorilerin tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırma sorularına göre elde edilen veriler değerlendirilerek aşağıda sıralanan üç ana kategori altında sunulmuştur:

1. HBDÖP ve SBDÖP’lerinde yer alan doğal afetler ve deprem konularına ilişkin kazanımlara ilişkin bulgular
2. HBDÖP ve SBDÖP’lerinde yer alan doğal afetler ve deprem konularına ilişkin kazanımların taksonomik olarak sınıflandırılmasına ilişkin bulgular
3. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal afetler ve deprem konusunun sunumuna ilişkin bulgular

HBDÖP ve SBDÖP’lerinde Yer Alan Doğal Afetler ve Deprem Konularına İlişkin Kazanımlara İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci ve ikinci sorusundan elde edilen bulgular bu kategori altında sırayla sunulmuştur. 2018 HBDÖP’nda yer alan doğal afet ve deprem konularına ilişkin kazanımlara yönelik bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

HBDÖP’inde Yer Alan Doğal Afetler Konusu ile İlgili Kazanımlar

Sınıf Düzeyi	Ünite	Kazanım
1	Güvenli Hayat	- HB.1.4.5. Acil durumlarda yardım almak için arayacağı kurumların telefon numaralarını bilir. Gereksiz ihbarda bulunmanın sakıncaları vurgulanarak itfaiye 110, ambulans 112, polis imdat 155, jandarma 156 ve orman yangını 177 vb. kurumlar ve telefon numaraları ele alınır. Telefon numaraları tek tek rakamlar hâlinde (1-5-5) kodlanarak öğretilir. - HB.1.4.7. Kendisi için güvenli ve güvensiz alanları ayırt eder. Güvensiz alanlar olarak asansör ve merdiven boşluğu, balkonlar, binaların bodrum katları, inşaat alanları, su kanalları, çukurlar, su birikintileri ve süs havuzları gibi alanlar üzerinde durulur.
2	Doğada Hayat	- HB.2.4.4. Acil durumlarda yardım alabileceği kurumları ve kişileri bilir. Ailesi ve yakın çevresinin telefon numaralarını bilmenin önemi vurgulanır. Ayrıca gereksiz ihbarda bulunmanın sakıncaları vurgulanarak itfaiye 110, ambulans 112, polis imdat 155 ve jandarma 156, AFAD 122; Aile, Kadın, Çocuk, Yaşlı ve Engelli Sosyal Destek Hattı Alo 183 kurum ve telefon numaraları ele alınır. - HB.2.6.3. Yakın çevresindeki doğal unsurların insan yaşamına etkisine örnekler verir. Yakın çevresindeki doğal unsurların (iklim koşulları, yer şekilleri, toprağın verimliliği, su kaynakları vb.)insanlar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ele alınır. - HB.2.6.5. Doğa olaylarını tanıır. Doğa olaylarından yağmur, dolu, kar, sis ve rüzgâr üzerinde durulur. Doğal olayların zarar verici olmaması için alınabilecek önlemler üzerinde durulur.

Sınıf Düzeyi	Ünite	Kazanım
3	Güvenli Hayat	- HB.2.6.6. Doğal afetlere örnekler verir. Sel, heyelan, çığ, fırtına, hortum ve deprem gibi doğal afetler üzerinde durulur. Doğal afetler sırasında yardım eden Kızılay ve AFAD gibi kuruluşlar tanıtılır. - HB.2.6.7. Doğa olayları ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar. Deprem öncesi, anında ve sonrasında nasıl davranılması gerektiği de açıklanır
		- HB.3.4.4. Acil bir durum olduğunda ne yapacağını ve kimlerden yardım isteyebileceğini açıklar. - Acil durumlarda alandan uzaklaşma, çıkış kapılarını ve yangın çıkış yerlerini kullanmanın gerekliliği üzerinde durulur. Herhangi bir acil durumda kendisine ulaşılacak bir yakınına ait iletişim bilgilerine sahip olmanın önemi vurgulanır. - HB.3.4.6. Günlük yaşamında güvenliğini tehdit edecek bir durumla karşılaştığında neler yapabileceğine örnekler verir. Olağanüstü durumlardan; akran baskısı, suç kaynağı kişi ve gruplar, terör, savaş, deprem ve sel sırasında yapılması gerekenler üzerinde durulur.
	Doğada Hayat	HB.3.6.5. Doğa ve çevreyi koruma konusunda sorumluluk alır. Daha iyi yaşanılabilir bir çevre için su, hava ve toprak gibi doğal kaynakların temiz tutulması, uygun kullanılması ve ağaç dikilmesinin önemi üzerinde durulur. Ayrıca konuyla ilgilenen sivil toplum kuruluşları temel düzeyde tanıtılır.

Tablo 1 incelendiğinde 2018 HBDÖP’nda doğal afetlerle ilgili 1. sınıfta “Güvenli Hayat” ünitesinde iki kazanım, 2. sınıfta “Güvenli Hayat” ünitesinde iki kazanım ve “Doğada Hayat” ünitesinde ise üç kazanım; 3. sınıfta ise “Güvenli Hayat” ünitesinde bir ve “Doğada Hayat” ünitesinde de bir kazanım olmak üzere toplam on kazanım olduğu tespit edilmiştir. 2018 HBDÖP’nda yer alan kazanımlar üniteler kapsamında incelendiğinde ise en fazla “Güvenli Hayat” ünitesinde kazanımlara yer verildiği görülmüştür.

2018 HBDÖP’nda yer alan kazanımlar üniteler kapsamında incelendiğinde ise doğrudan deprem konusu ile ilgili olduğu kabul edilen üç kazanım Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

HBDÖP’nda Yer Alan Deprem ile İlgili Kazanımlar

Sınıf Düzeyi	Ünite Adı	Deprem ile İlgili Kazanım
1	Güvenli Hayat	-
2	Güvenli Hayat	- HB.2.6.6. Doğal afetlere örnekler verir. - Sel, heyelan, çığ, fırtına, hortum ve deprem gibi doğal afetler üzerinde durulur. Doğal afetler sırasında yardım eden Kızılay ve AFAD gibi kuruluşlar tanıtılır.
	Doğada Hayat	- HB.2.6.7. Doğa olayları ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar. - Deprem öncesi, anında ve sonrasında nasıl davranılması gerektiği de açıklanır.
3	Güvenli Hayat	- HB.3.4.6. Günlük yaşamında güvenliğini tehdit edecek bir durumla karşılaştığında neler yapabileceğine örnekler verir. - Olağanüstü durumlardan; akran baskısı, suç kaynağı kişi ve gruplar, terör, savaş, deprem ve sel sırasında yapılması gerekenler üzerinde durulur.

Tablo 2’de, doğrudan deprem konusu ile ilgili 2. sınıf “Doğada Hayat” ünitesinde yer alan “HB.2.6.6. Doğal afetlere örnekler verir.” ve “HB.2.6.7. Doğa olayları ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar.” kazanımlarında çığ, sel, fırtına, heyelan, deprem ve hortum doğal afetlerden bahsedildiği, deprem öncesi, anı ve sonrasında ne yapılması gerektiğinin açıklandığı görülmektedir. 3. sınıf “Güvenli Hayat” ünitesinde yer alan “HB.3.4.6. Günlük yaşamında güvenliğini tehdit edecek bir durumla karşılaştığında neler yapabileceğine örnekler verir.” kazanımında deprem ve sel doğal afetlerinden örnekler verildiği görülmektedir.

2018 HBDÖP’nda yer alan doğal afetler ile ilgili kazanımlarda afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılabileceklerle yönelik temalara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3*HBDÖP’nda Yer Alan Afet Öncesi, Sırası ve Sonrası Yapılabilecekler ile İlgili Kazanımlar*

Sınıf Düzeyi	Doğal Afetlerle İlgili Kazanım Sayısı	Afet Öncesi (Bilgi)	Afet Sırası (Süreç)	Afet Sonrası (Yardımlaşma ve kuruluşlar)
1	2	-	HB.1.4.5 HB.1.4.7	-
2	5	HB.2.6.6 HB.2.6.3	HB.2.6.5 HB.2.6.7	HB.2.6.6
3	3	-	HB.3.4.4 HB.3.4.6	HB.3.6.5

Tablo 3 incelendiğinde 2018 HBDÖP’nda doğal afetler ile ilgili yer alan kazanımlarda 1. sınıfta afet sırasında iletişim ve önlemler; 2. sınıfta afet öncesi doğa ve insan etkileşimi, afet sürecinde iletişim ve önlemler ve afet sonrasında yardımlaşma ve ilgili kuruluşlar; 3. sınıfta ise afet sırasında yapılması gerekenler ve afet sonrasında yardımlaşma ve ilgili kuruluşlara yönelik açıklamalara yer verildiği görülmüştür.

2018 SBDÖP’nda yer alan doğal afet ve deprem konularına ilişkin kazanımlarına yönelik bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4*SBDÖP’nda Yer Alan Doğal Afetler Konusu ile İlgili Kazanımlar*

Sınıf Düzeyi	Öğrenme Alanı	Kazanım
4	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	- SB.4.3.2. Günlük yaşamında kullandığı mekânların krokisini çizer. - Sığınak, acil toplanma yeri, acil çıkış ve diğer güvenli alanlar kroki üzerinde gösterilir. - SB.4.3.3. Yaşadığı çevredeki doğal ve beşerî unsurları ayırt eder. - Öğrencilerin yakın çevrelerini tüm unsurlarıyla birlikte tanımları sağlanır. - SB.4.3.6. Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.* Öğrencinin yaşadığı çevrede karşılaşma olasılığı olan doğal afetlere öncelik verilir. Deprem çantası hazırlığı konusuna değinilir.
5	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	- SB.5.3.2. Yaşadığı çevrede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar. - SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular. - SB.5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
6	İnsanlar Yerler ve Çevreler	Doğal afetler ve deprem konusuna atıf yapan kazanım bulunmamaktadır.
7	İnsanlar Yerler ve Çevreler Küresel Bağlantılar	- SB.7.3.1. Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur. - SB.7.3.2. Türkiye’de nüfusun dağılışını etkileyen faktörlerden hareketle Türkiye’nin demografik özelliklerini yorumlar. - SB.7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir. Küresel iklim değişimi, doğal afetler, açlık, terör ve göç konuları ele alınacaktır.

*Deprem ile ilgili kazanım

Tablo 4 incelendiğinde, 2018 SBDÖP’nda 4. sınıfta “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında üç kazanımın; 5. sınıfta “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında üç kazanımın; 7. sınıfta “İnsanlar, Yerler

ve Çevreler” öğrenme alanında iki, “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında bir kazanımın doğal afetler konusuyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Ancak 6. sınıf SBDÖP içerisinde doğal afetler konusuna doğrudan atıf yapan bir kazanım bulunmadığı görülmüştür. 2018 SBDÖP’nda doğal afetler konusu ile ilgili toplam dokuz kazanım olduğu ve en fazla “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında bu kazanımlara yer verildiği belirlenmiştir. 2018 SBDÖP kapsamında 5. sınıf “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında yer alan “SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.” ve “SB.5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.” kazanımlarında doğal afetlerin toplum hayatındaki etkilerinden bahsettiği tespit edilmiştir. 7. sınıf SBDÖP içinde, afet konusuna ilişkin bulguların “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanları içerisinde yer verildiği görülmüştür. “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer alan “SB.7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.” kazanımında ise iklim değişikliği ve doğal afetlerden bahsettiği tespit edilmiştir.

2018 SBDÖP’nda yer alan kazanımlar üniteler kapsamında incelendiğinde 4. sınıfta doğrudan deprem konusu ile ilgili kabul edilen sadece bir kazanım olduğu tespit edilmiştir. Bu sınıfta “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında “SB.4.3.6. Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.” kazanımı ile deprem çantası hazırlığı konusuna değinildiği görülmektedir.

2018 SBDÖP’nda yer alan doğal afetler ile ilgili kazanımlarda afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılabilecekler yönelik temalara Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5

SBDÖP’nda Yer Alan Afet Öncesi, Sırası ve Sonrası Yapılabilecekler ile İlgili Kazanımlar

Sınıf Düzeyi	Doğal Afetlerle İlgili Kazanım Sayısı	Afet Öncesi (Bilgi)	Afet Sırası (Süreç)	Afet Sonrası (Yardımlaşma ve kuruluşlar)
4	3	SB.4.3.3 SB.4.3.6	SB.4.3.2.	-
5	3	SB.5.3.2 SB.5.3.4.	SB.5.3.5.	-
7	3	SB.7.3.1 SB.7.3.2. SB.7.7.4.	-	-

Tablo 5 incelendiğinde 2018 SBDÖP’nda doğal afetler ile ilgili yer alan kazanımlarda dört ve beşinci sınıfta afet öncesi doğal ve beşeri unsurlar ve alınması gereken önlemler bilgisi, afet sırasında yapılması gerekenler; yedinci sınıfta afet öncesi bilgiler ve doğal ve beşeri unsurlar bilgisine yönelik açıklamalara yer verildiği görülmüştür. Her üç sınıf seviyesinde de afet sonrası yardımlaşma ve ilgili kuruluşlar hakkında bilgi verilmediği tespit edilmiştir.

HBDÖP ve SBDÖP’larında Yer Alan Doğal Afetler ve Deprem Konularına İlişkin Kazanımların Taksonomik Olarak Sınıflandırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırmamızın üçüncü ve dördüncü sorusundan elde edilen bulgular bu kategori altında sunulmuştur. 2018 HBDÖP ve 2018 SBDÖP’nda yer alan kazanımların taksonomik olarak sınıflandırılması yönelik bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6

HBDÖP ve SBDÖP’larında Yer Alan Doğal Afetler Konusu ile İlgili Kazanımların Taksonomik Olarak Sınıflandırılması

Sınıf Düzeyi	Bilişsel	Duyuşsal	Psikomotor
1	HB.1.4.5.	-	-
2	HB.2.4.4., HB.2.6.3., HB.2.6.5., HB.2.6.6. ve HB.2.6.7	-	-
3	HB.3.4.4. ve HB.3.4.6.	HB.3.6.5.	-

Sınıf Düzeyi	Bilişsel	Duyuşsal	Psikomotor
4	SB.4.3.2, SB.4.3.3. ve SB.4.3.6.	-	-
5	SB.5.3.2., SB.5.3.4. ve SB.5.3.5	-	-
7	SB.7.3.1., SB.7.3.2. ve SB.7.3.4.	-	-

Tablo 6 incelendiğinde HBDÖP ve SBDÖP’nda kazanımlarında en fazla bilişsel alana yönelik kazanımlara yer verildiği görülmektedir. Duyuşsal alana ait sadece bir kazanıma yer verildiği görülürken psikomotor alana yönelik kazanımlara ise yer verilmediği tespit edilmiştir.

HBDÖP ve SBDÖP’nda yer alan kazanımların bilişsel alan taksonomisine göre sınıflandırılmasına yönelik bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7

HBDÖP ve SBDÖP’larında Yer Alan Doğal Afetler Konusu ile İlgili Kazanımların Bilişsel Alan Taksonomisine Göre Sınıflandırılması

Sınıf Düzeyi	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Analiz Etme	Değerlendirme	Yaratma
1	HB.1.4.5	-	-	-	-	-
2	HB.2.4.4 HB.2.6.5	HB.2.6.6 HB.2.6.7	-	HB.2.6.3	-	-
3	-	HB.3.4.4 HB.3.4.6	-	-	-	-
4	-	SB.4.3.3	SB.4.3.2 SB.4.3.6	-	-	-
5	-	SB. 5.3.2 SB. 5.3.5	-	-	SB.5.3.4.	-
7	-	SB.7.3.1 SB.7.3.2 SB.7.3.4	-	-	-	-

Tablo 7 incelendiğinde 2018 HBDÖP ve SBDÖP kazanımlarında bilişsel alanın en çok anlama alt basamağına yer verildiği görülürken, yaratma alt basamağına yer verilmediği tespit edilmiştir. 2018 SBDÖP kazanımlarında ise 2018 HBDÖP’nın kazanımlarına göre bilişsel alanın daha üst basamaklarına yer verildiği görülmektedir.

Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afetler ve Deprem Konusunun Sunumuna İlişkin Bulgular

Araştırmamızın beşinci ve altıncı sorusundan elde edilen bulgular bu kategori altında sırayla sunulmuştur. Hayat Bilgisi 1, 2 ve 3. sınıf ders kitaplarındaki doğal afet ve deprem konusuna yönelik bilginin ve etkinliklerin sunumuna ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8

Hayat Bilgisi 1, 2 ve 3. Sınıf Ders Kitaplarındaki Doğal Afet ve Deprem Konusuna Yönelik Bilginin Sunumu

Sınıf Düzeyi	Bilginin Sunumu
1	• Tehlikeli durumlarda güvenlik için uzman kurum ve kuruluşlardan yardım almaya yönelik bilgi sunumu • 112 Acil durum numarasını acil durumda kullanmaya yönelik bilgi sunumu
2	• Doğa olaylarının ve farklı yağış şekillerinin günlük yaşamı ve trafiği nasıl etkilediğinin ve güvenlik önemlerinin anlatılması • Doğal afetlere karşı alınacak güvenlik önlemlerinin anlatılması (Baraj, set, orman korunumu vb.)

Sınıf Düzeyi	Bilginin Sunumu
3	- Kaza ve benzeri durumlarda 112 Acil Çağrı Merkezi'ni aramanın gerekliliği hakkında bilgi verme - Acil telefon numaralarının acil durumlarda kullanılmasına ilişkin bilgi verme - Doğal afet durumlarında güvende olma ve zararlarından korunmak için yapılması gerekenler hakkında bilgi verme - Deprem ve sel durumlarında güvenliği sağlamak için yapılacaklara ilişkin bilgi verme

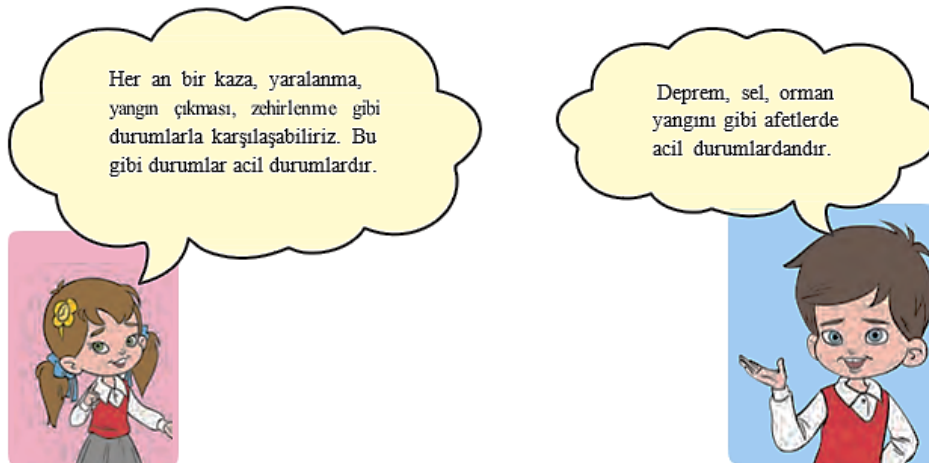
Tablo 8 incelendiğinde Hayat Bilgisi ders kitaplarında 1. sınıfta tehlikeli durumlarda yapılması gerekenler ve 112 acil durum numarası; 2. sınıfta doğa olaylarının yaşamı nasıl etkilediği ve doğal afetlere karşı alınacak güvenlik önlemleri; 3. sınıfta ise acil telefon numaralarının kullanılması, doğal afet ve deprem ve sel durumlarında güvenliği sağlamak için yapılması gerekenler hakkında bilgi sunumu gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Hayat Bilgisi ders kitapları etkinliklerin sunumu açısından incelendiğinde ise öğrencilerin yaş gelişim özellikleri dikkate alınarak çokça görsellerden faydalandığı görülmüştür. Bu durum öğrencilerin görsel okuma ve yorumlama becerilerini de desteklemektedir.

Hayat Bilgisi 1 ders kitabında Güvenli Hayat ünitesinde yangın, kaza, sel, deprem gibi durumların acil durumlar olduğu ve acil durumlarda 112 numarasının aranması gerektiği bilgisinin verildiği görülmektedir. Doğal afetlerden yangın ve sel felaketinin nedenleri kısaca açıklanmıştır. Deprem ile ilgili olarak Şekil 4'te acil durumların neler olduğu, Şekil 5'te deprem esnasında "çök-kapan-tutun" yapılacağı açıklanmış, Şekil 6'da afet ve acil durumlar için acil durum çantasının hazır olması gerektiği görsellerle belirtilmiştir (Polat, 2022, s.136-138).

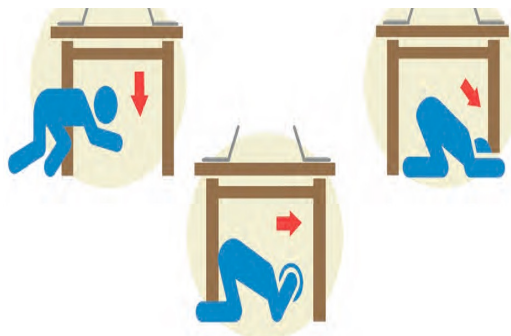
Şekil 4

Acil Durumlara İlişkin Görsel (Polat, 2022, s.136)

Şekil 5

Çök Kapan Tutun (Polat, 2022, s.13)

Şekil 6

Acil Durum Çantası (Polat, 2022, s.137)

Hayat Bilgisi 2 ders kitabında “Güvenli Hayat” ünitesinde acil durumlar ile ilgili bilgi sunumunda yangının acil durumlardan olduğu belirtilmiştir. Acil durumlarda aranabilecek numaralar ve yardım alınabilecek kurumlar belirtilmiştir (Erdoğan, 2022, s.135-138). “Doğada Hayat” ünitesinde ise doğa olayları, doğal afetler ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemler açıklanırken Şekil 7’deki görselden yararlanılmıştır (Erdoğan, 2022, s.222-228).

Şekil 7

Depreme İlişkin Görsel (Erdoğan, 2022, s.222)

Hayat Bilgisi 2 ders kitabında deprem, çığ, heyelan, hortum afetleri görsellerle açıklanmıştır. Aşırı yağışların olumsuz etkilerinden söz edilmiştir. Doğal afetlerden en fazla deprem afetine vurgu yapılmış, deprem öncesinde, deprem esnasında yapılabilecekler açıklanmıştır. Depremın yıkıcı etkilerinden korunmak için depreme dayanıklı binalar yapılması gerektiği, okullarda deprem tatbikatları yapmayı, evlerimizde afet ve acil durum çantası hazırlama, evlerde büyük eşyaların duvara sabitlenmesi gerektiği açıklanmıştır. Deprem sırasında sakın olup “çök, kapan, tutun” pozisyonunda sağlam bir eşyanın yanında beklemek gerektiği deprem sonrasında yapılacaklar açıklanmıştır (Erdoğan, 2022, s.222-223).

Hayat Bilgisi 3 ders kitabında Güvenli Hayat ünitesinde kazalardan söz edildikten sonra “Afet ve Acil Durum Sonrasında Ne Yapalım?” başlığında yaşadıkları bölgede meydana gelebilecek doğal afetlere yer verilmiştir. Afet esnasında ve sonrasında yapılması gerekenler kısaca açıklanmıştır. Ayrıca yangın konusunda, acil durum kartı ve toplanma alanı ile ilgili açıklamalara da yer verilmiştir. (İkan, 2022, s.114-115). “Olağanüstü Durumlarda Güvenlik Tedbirleri” başlığında da deprem ve sel konusundan söz edilmektedir. Aynı başlık altında depremin zararlı etkisini azaltmak için alınabilecek önlemler, deprem esnasında yapılacaklar ve deprem sonrasında yapılacaklar ilgili açıklamalar yapılmış ve deprem çantası hazırlamanın önemi Şekil 8’deki deprem görseli ile belirtilmiştir (İkan, 2022, s.121-122).

Şekil 8

Deprem ile İlgili Görsel (İkan, 2022, s.122)

Hayat Bilgisi 3 ders kitabında “Ülkemizde Hayat” ünitesinde “Milli Birlik ve Beraberlik” konusunda “Milletçe dayanışma içinde olunuz. Örneğin doğa kaynaklı afetlerde afetzedelerin ihtiyaçlarının giderilmesi için onlara destek olunuz” ifadelerine yer verilmiştir (İkan, 2022, s.151).

Sosyal Bilgiler 4, 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarındaki doğal afet ve deprem konusuna yönelik bilginin ve etkinliklerin sunumuna yönelik bulgular Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10

Sosyal Bilgiler 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Ders Kitaplarındaki Doğal Afet ve Deprem Konusuna Yönelik Bilginin Sunumu

Sınıf Düzeyi	Bilginin Sunumu
4	- Hava şartlarına uygun güvenlik tedbirlerini alma ile ilgili bilgi verme - Doğal afetlere karşı alınacak güvenlik tedbirleri hakkında bilgi verme (Heyelan, çığ, sel, fırtına, deprem) - Deprem öncesinde ve sonrasında alınacak güvenlik tedbirleri hakkında bilgi verme - Doğal afetlerden önce ve sonra güvende olmak için yapılması gerekenler hakkında bilgi verme
5	- İklimin insan faaliyetlerine etkisi ile ilgili bilgi verme - Doğal afetler ve çevre sorunlarının nedenleri ile ilgili bilgi verme - Doğal afetlerin toplum hayatına etkisine yönelik bilgi verme
6	Doğal afetlerle ilgili bir başlık yer almamakta ancak kitap içeriğinde doğal afetler türleri ile ilgili kısa bilgiye yer verilmiştir.
7	- Yerleşmeyi etkileyen faktörler ile ilgili bilgi verme - Türkiye’de nüfusun dağılışını etkileyen faktörlerle ve ülkenin demografik yapısı ile ilgili bilgi verme - Küresel iklim değişikliği, doğal afetler, açlık, terör ve göç konularında bilgi verme

Tablo 9’da Sosyal Bilgiler 4 ders kitabında doğal afetlere karşı alınacak güvenlik tedbirleri, deprem öncesinde ve sonrasında güvende olmak için alınabilecek önlemler; Sosyal Bilgiler 5 ders kitabında iklim ve doğal afetlerin insan ve çevre üzerindeki etkisi; Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında yerleşmeyi ve nüfus dağılışını etkileyen faktörler ile küresel iklim değişikliği, doğal afetler, göç, terör, açlık konuları hakkında bilgi sunumu yapıldığı görülmektedir. Sosyal Bilgiler 6. sınıf öğretim programında doğal afetlere atıf yapan kazanım bulunmamasına ve ders kitabında ana başlık olarak yer verilmemesine rağmen, alt başlıklarda doğal afet türlerinden kısaca bahsedildiği görülmüştür.

Sosyal Bilgiler ders kitapları etkinliklerin sunumu açısından incelendiğinde tüm sınıf düzeylerinde görsellerden ve örnek resimlerden çokça faydalandığı görülmüştür. Sosyal Bilgiler 4. sınıf ders kitaplarındaki

etkinlikler ve görseller incelendiğinde; “Yaşadığımız Yer” ünitesinde “Doğa Afetlere Hazır Olalım” başlığında başta deprem olmak üzere, heyelan, çığ, sel, fırtına afetleri görsellerle açıklanmıştır ve bu afetlerden korunmak için neler yapılabileceği belirtilmiştir. Deprem haritası, deprem çantasında olması gerekenler daha ayrıntılı görsellerle açıklanmıştır. Deprem öncesi, deprem esnasında ve sonrasında yapılacaklar açıklanmıştır. Ayrıca aile afet planına yönelik açıklamalara yer verilmiştir ve bu plan yaptıktan sonra evin görünür bir yerine asılması önerilmiştir (Tüysüz, 2022, s.82-90).

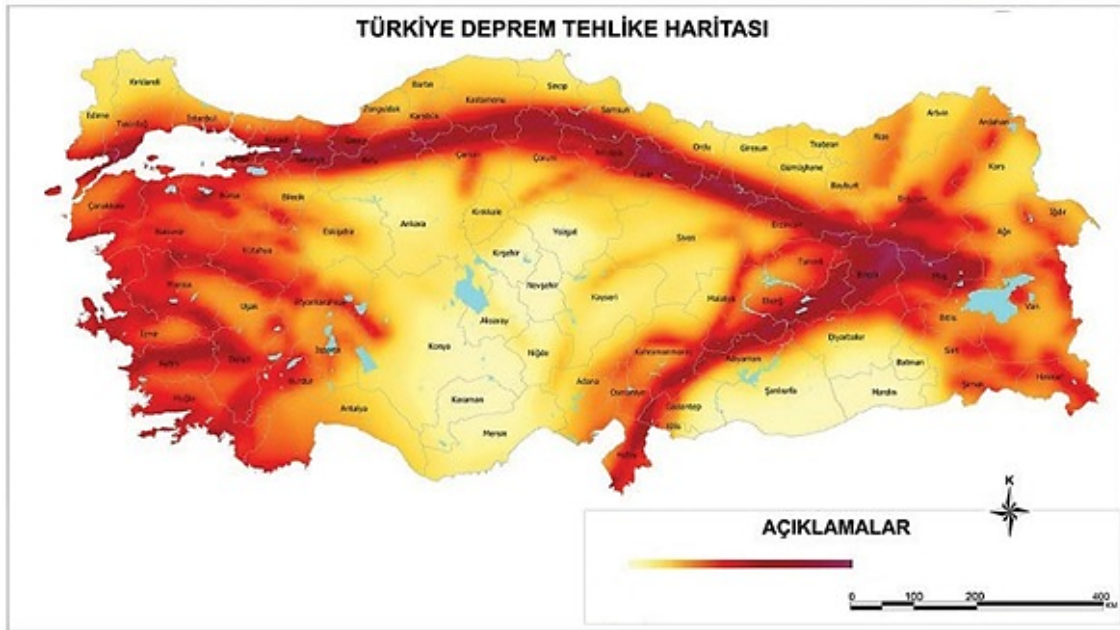
Sosyal Bilgiler 5 ders kitabındaki afetlere ilişkin kavramlar incelendiğinde; en fazla deprem kavramından söz edildiği, sel, çığ, orman yangını, göç, heyelan, erozyon, savaş, kuraklık, salgın, buzlanma, hava kirliliği, yıldırım gibi kavramlara da yer verildiği belirlenmiştir. Afetlere ilişkin görsel ve ifadelerin “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı içerisinde “Afetler ve Çevre Sorunları” ile “Doğal Afetlerin Yaşamımıza Etkisi” başlıkları içerisinde yer aldığı, bu görsellerde doğal afetin tanımının yapıldığı ve doğal afetler ile ilgili dikkat çeken haberlere yer verilerek deprem, sel, heyelan, erozyon gibi doğal afetlerden bahsedildiği görülmüştür (Harut, 2022). “Yaşadığımız Yer” başlığı altında sel, heyelan, çığ, orman yangını, deprem, hava kirliliği, su kirliliği, erozyon, gürültü kirliliği, toprak kirliliği, kuraklaşma afetlerinin tanımları yapılmış ve bu afetlerle ilgili bilinç kazandırılmaya yönelik açıklamalara yer verilmiştir. “Sıra Sizde” etkinliğinde öğrencilere yaşadıkları yerde en fazla görülen afetler ve çevre sorunları ile ilgili sorular sorulmuş ve bu konulara yönelik bilinç sağlamak hedeflenmiştir. “Yaşadığımız Yer” ünitesinde yer alan “Afetlerin İnsan Üzerinde Etkileri” konusunda heyelan, çığ, depremle ilgili çeşitli haberlere yer verilmiş, bu haberlerden yola çıkarak öğrencilerin doğal afetlerin insanların yaşamını nasıl etkilediğine yönelik metin yazmaları istenmiştir (Harut, 2022, s.81-88).

Şekil 9

Depremde ve Selde Arama Kurtarma Çalışmaları (Harut, 2022, S.83)

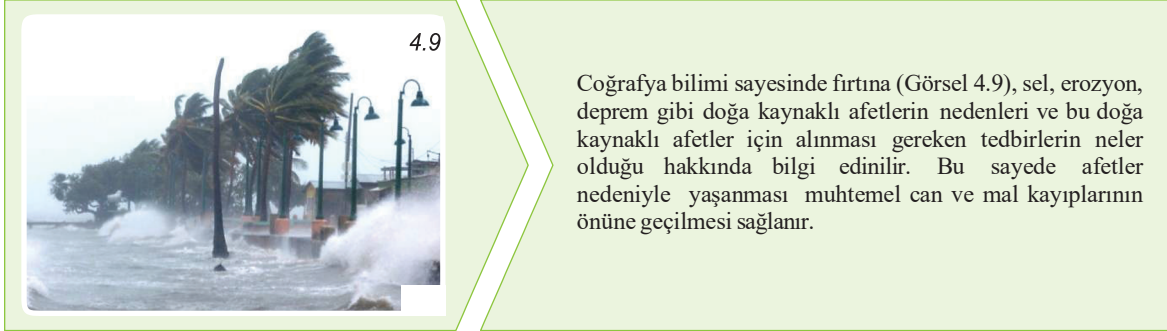

Sosyal Bilgiler 5 ders kitabında “İnsan ve Çevre” ünitesinde “Neden Oldu?” başlığı altında doğal afetler Şekil 9’daki görsellerle açıklanmıştır. Yaşadığımız çevrenin doğal özellikleri yaşanan doğa kaynaklı afetlerin oluşumunda etkili olduğu belirtilmiştir (Harut, 2022, s.76-78). Ayrıca 5. ünite “Doğal Kaynaklı Afetler ve Etkileri” konusunda Şekil 10’daki Türkiye Deprem Tehlike Haritası’na yer verilmiştir.

Şekil 10*Türkiye Deprem Tehlike Haritası (Harut, 2022, s.76)*

Ayrıca ilgili kitapta deprem, sel, çığ, heyelan ve hortum görselleri verilmiş altına açıklamalar yapılmıştır. Doğal afet türleri tablo şeklinde açıklanmıştır. Doğa kaynaklı afetlerin, can ve mal kayıplarına sebep olup sosyal yaşamı olumsuz etkilediği açıklanmıştır. Bu bölümde doğal afet türleri içinde depreme daha fazla yer verildiği dikkat çeken bulgulardandır. Ayrıca küresel ısınma, su, toprak, hava ve gürültü kirliliklerinin nedenleri ve sonuçları ile ilgili açıklamalar her başlık ile ilgili bir görsel eşliğinde verilmiştir. Doğal afetlerin etkileri görseller eşliğinde açıklanmaktadır. Deprem öncesi alınacak tedbirler çok detaylı açıklanmamakla birlikte, depremin yıkıcı etkilerini azaltmak için alınabilecek tedbirler, fay hatları üzerine ev yapılmaması, sağlam ve dayanıklı konutlar yapılması, eski konutların güçlendirilmesi depremlerdeki olası zararların azaltılmasında etkili olacağı şeklinde açıklanmaktadır. Deprem afeti öncesi, deprem esnasında yapılabileceklerle ilişkin hiçbir açıklama olmaması dikkat çekici bulgulardandır. Deprem konusundan insanları bilinçlendirme ifadesine ise sadece ünite sonu tema sorularında yer verilmektedir (Harut, 2022, s.79-83). “Bu Dünya Hepimizin” adlı 7. ünite de ise “Geçmişten Geleceğe Armağan: Ortak Miras” konusunda deprem, sel, yangın gibi doğal afetlerin kültürel mirasımız olan eserlere zarar verdiği; çevremizdeki doğal, tarihi ve kültürel mirasa duyarlı davranarak bunları korumanın vatandaşlık ve insanlık görevi olduğu belirtilmiştir (Harut, 2022, s.177).

Sosyal Bilgiler 6 ders kitabında doğal afetler ve deprem konularına dair doğrudan bir başlığa yer verilmediği belirlenmiştir. Ancak kitap içeriğinde en fazla erozyon ve göç afetlerine yer verildiği, onları heyelan, deprem, kuraklık, hava kirliliği, volkan, kuraklık, asit yağmuru, dolu, terör, orman yangını afetlerinin takip ettiği de belirlenmiştir. 1. ünite “Biz ve Değerlerimiz” ünitesinde “yardımlaşma ve dayanışma konusunda Kızılay’ın depremzedelere yardım ettiğinden söz edilmekte, çadır battaniye, yatak dağıtımı yapıldığı belirtilmektedir (Şahin, 2022, s.21). Bu açıklamalar deprem sonrasına yönelik bilgi verildiğini göstermektedir. “Yeryüzünde Yaşam” ünitesinde “Dünyada İklim ve Yaşam” konusunda; muson iklimi tanımlanmış, bu iklimin görüldüğü yerlerde iklimden kaynaklı oluşan sel ve su baskınları afetine değinilmiştir (Şahin, 2022, s.115). “Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyorum” adlı 5. ünite de “Kaynakların Ülke Ekonomisindeki Yeri” konusunda ormanların doğa kaynaklı afet olan sel ve erozyonu önlediği belirtilmektedir (Şahin, 2022, s.169). Ayrıca “Kaynakların Bilinçsiz Kullanımı” konusunda suların kirlenmesinin, atık maddelerin bilinçsizce çevreye atılmasının salgın hastalıklara neden olabileceği, söndürülmeyen piknik ateşlerinin de yangınlara neden olabileceği açıklanmaktadır (Şahin, 2022, s.175).

Şekil 11*Fırtına (Şahin, 2022, s.130)*

Coğrafya bilimi sayesinde fırtına (Görsel 4.9), sel, erozyon, deprem gibi doğa kaynaklı afetlerin nedenleri ve bu doğa kaynaklı afetler için alınması gereken tedbirlerin neler olduğu hakkında bilgi edinilir. Bu sayede afetler nedeniyle yaşanması muhtemel can ve mal kayıplarının önüne geçilmesi sağlanır.

“Bilim ve Teknoloji Hayatımızda” adlı 4. ünite de sosyal bilimlerin toplum hayatına etkisi başlığında yer alan Şekil 11’de, coğrafya bilimi sayesinde sel, deprem, erozyon gibi doğal afetlerin nedenleri ve bu afetler için alınması gereken önlemler hakkında bilgi edinileceği belirtilmiştir (Şahin, 2022, s.130).

Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında en çok deprem afetine yer verildiği; daha sonra terör, göç, kuraklık, savaş, hava kirliliği, çığ, hortum, kasırga, salgın, erozyon, heyelan, sel afetlerine değinildiği belirlenmiştir. Ayrıca “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı “Doğduğun Yer mi, Doyduğun Yer mi?” ünitesinde göç kavramı, göç veren iller, afetlerden dolayı yapılan zorunlu göçler, savaş, terör, doğal afet ve mülteci göçleri, deprem nedeniyle yapılan göçlere yer verildiği belirlenmiştir (Azer, 2022, s.112-117).

Sosyal Bilgiler 7 ders kitabı incelendiğinde “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanını kapsamında “Küresel Sorunlara Çözüm Üretiyorum” ünitesinde dünyayı etkileyen küresel afetlerden küresel ısınma ve iklim değişikimine yer verildiği, sel, çığ, kuraklık, hortum afetleri hakkında bilgilere yer verildiği belirlenmiştir. Ayrıca deprem, terörizm, açlık, göç afeti ve sorunları hakkında bilgilere yer verildiği, göç kavramına değinilmiş savaş, terör, doğal afet ve mülteci göçleri örnek verilerek afetlerin insanları göçe zorlayabileceğine yönelik bilgiye yer verilmiştir. Öğrencileri düşünmeye sevk edecek Şekil 12’deki görseller ile çözüm önerilerini yazma etkinliklerine yer verildiği belirlenmiştir (Azer, 2022, 232-236).

Şekil 12*Küresel sorunlara ilişkin görseller (Azer, 2022, s.218-220)*

Aynı kaynakta deprem ile ilgili olarak ise, göçün sebepleri olarak deprem ve diğer doğal afetler gösterilmiş, depremine tanımına yer verilmiş ve “Göç olayının temelindeki faktör; tarım ve hayvancılık açısından elverişli sahalara kavuşmaktır. Bunun yanında depremler, volkan faaliyetleri, yangın, sel, kıtlık gibi afetler de göçleri teşvik etmiştir.” şeklinde açıklamalara yer verildiği belirlenmiştir (Azer, 2022, s.114-115).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; 2018 HBDÖP ve 2018 SBDÖP’nda doğal afetler konusunda kazanımlar bulunduğu, deprem ile doğrudan ilişkili 2. sınıf düzeyinde iki, 3 ve 4. sınıf düzeylerinde birer kazanım olduğu diğer sınıf düzeylerinde kazanım olmadığı belirlenmiştir.

2018 HBDÖP’nda;

- 1. sınıfta “Güvenli Hayat” ünitesinde iki kazanım, 2. sınıfta “Güvenli Hayat” ünitesinde iki kazanım ve “Doğada Hayat” ünitesinde ise üç kazanım; 3. sınıfta ise “Güvenli Hayat” ünitesinde bir ve “Doğada Hayat” ünitesinde de bir kazanım olmak üzere toplam on kazanımın doğal afetler konusuyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Kazanımlar ünite kapsamında incelendiğinde en çok “Güvenli Hayat” ünitesinde yer verildiği görülmüştür.
- Doğrudan deprem konusu ile ilgili kabul edilen üç kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Bu kazanımlar 2. sınıf “Doğada Hayat” ünitesinde yer alan “HB.2.6.6. Doğal afetlere örnekler verir.” ve “HB.2.6.7. Doğa olayları ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar.” ve 3. sınıf “Güvenli Hayat” ünitesinde yer alan “HB.3.4.6. Günlük yaşamında güvenliğini tehdit edecek bir durumla karşılaştığında neler yapabileceğine örnekler verir.” kazanımlarıdır.
- Kazanımlar afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında yapılacaklar olarak temalandırıldığında çoğunlukla afet sırasında (sürecinde) yapılacaklar, iletişim kurulacak kurum ve kişiler ve yardımlaşma konusunda yoğunlaştığı; 1. sınıfta afet sırasında iletişim ve önlemler; 2. sınıfta afet öncesi doğa ve insan etkileşimi, afet sürecinde iletişim ve önlemler ve afet sonrasında yardımlaşma ve ilgili kuruluşlar; 3. sınıfta ise afet sırasında yapılması gerekenler ve afet sonrasında yardımlaşma ve ilgili kuruluşlara yönelik açıklamalara yer verildiği görülmüştür.

2018 SBDÖP’nda;

- 4. sınıfta “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında üç; 5. sınıfta “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında üç; 7. sınıfta “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında iki, “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında bir kazanım olmak üzere toplam dokuz kazanımın doğal afetler konusuyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. 6. sınıfta ise konuyla ilgili bir kazanıma yer verilmediği tespit edilmiştir. Kazanımlar öğrenme alanları kapsamında incelendiğinde ise en fazla “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında bu kazanımlara yer verildiği tespit edilmiştir.
- Doğrudan deprem konusu ile ilgili 4. sınıfta sadece bir kazanım tespit edilmiştir. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında “SB.4.3.6. Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.” kazanımının deprem çantası hazırlığı konusuna değindiği belirlenmiştir.
- Kazanımlar afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında yapılacaklar olarak temalandırıldığında 4. ve 5. sınıfta afet öncesi doğal ve beşeri unsurlar ve alınması gereken önlemler bilgisi, afet sırasında yapılması gerekenler; 7. sınıfta afet öncesi bilgiler ve doğal ve beşeri unsurlar bilgisine yönelik açıklamalara yer verildiği görülmüştür. Her üç sınıf seviyesinde de afet sonrası yardımlaşma ve ilgili kuruluşlar hakkında bilgi verilmemiştir.

2018 HBDÖP ve 2018 SBDÖP’ında yer alan doğal afetler ve deprem konularına ilişkin kazanımların taksonomik olarak sınıflandırılmasına bakıldığında;

- Programların kazanımlarında en çok bilişsel alana ilişkin kazanımlara yer verildiği görülmüştür. Duyuşsal alana ait bir kazanıma yer verildiği görülürken psikomotor alana yönelik kazanımlara ise yer verilmediği tespit edilmiştir.
- Bilişsel alanın en çok anlama alt basamağına yer verildiği görülürken yaratma alt basamağına yer verilmediği tespit edilmiştir. 2018 SBDÖP kazanımlarında ise 2018 HBDÖP’nın kazanımlarına göre bilişsel alanın üst basamaklarına yer verildiği görülmüştür.

Hayat Bilgisi 1, 2 ve 3. sınıf ders kitaplarındaki doğal afet ve deprem konusuna yönelik bilginin ve etkinliklerin sunumu incelendiğinde;

- 1. sınıfta tehlikeli durumlarda yapılması gerekenler ve 112 acil durum numarası; 2. sınıfta doğa olaylarının yaşamı nasıl etkilediği ve doğal afetlere karşı alınacak güvenlik önlemleri; 3. sınıfta ise acil telefon numaralarının kullanılması, doğal afet ve deprem ve sel durumlarında güvenliği sağlamak için yapılması gerekenler hakkında bilgi sunumu gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.
- Etkinliklerin sunumunda ise öğrencilerin yaş gelişim özellikleri dikkate alınarak çokça görsellerden faydalandığı görülmüştür.

Sosyal Bilgiler 4, 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarındaki doğal afet ve deprem konusuna yönelik bilginin ve etkinliklerin sunumu incelendiğinde;

- Sınıf ders kitabında doğal afetlere karşı alınacak güvenlik tedbirleri, deprem öncesinde ve sonrasında güvende olmak için alınabilecek önlemler; 5. sınıf ders kitabında iklim ve doğal afetlerin insan ve çevre üzerindeki etkisi; 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yerleşmeyi ve nüfus dağılımını etkileyen faktörler ve doğal afetler, iklim değişikliği, açlık, göç ve terör konuları hakkında bilgi sunumu yapıldığı görülmüştür.
- 6. Sınıf öğretim programında doğal afetlere atıf yapan kazanım bulunmadığı ancak ders kitabında dolaylı olarak Kızılay'ın afet sonrası faaliyetleri, iklim gibi konular hakkında kısa bilgiye yer verildiği görülmüştür.
- Etkinliklerin sunumunda ise görsellerden ve örnek resimlerden çokça faydalandığı görülmüştür.

Afet eğitimi uygulamaları toplumun bilinçlenmesinde ve afet dirençli bir toplum yapısının oluşmasında son derece önemlidir. Mızrak (2018), afet eğitimi uygulamalarının, toplumun afetlere karşı bilinçli olmasını sağladığı ve direncini artırdığını belirtmektedir. Bu anlamda okullarda verilecek doğal afetlere yönelik eğitim içeriklerinin kritik önem taşıdığı söylenebilir. İlkokul ve ortaokul derslerinde afetler hakkında bilgilendirme yapılmaktadır. Ancak eldeki çalışmada 2018 SBDÖP'da 6.sınıf düzeyinde afetler ve deprem konusunda kazanım olmaması ve 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında bu konuya başlık olarak yer verilmemesi büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Kılıç (2019), araştırmasında, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal afetler konusunda yer alan kavramların sarmal düzeyde olup olmadığının tespitini amaçlamış ve söz konusu ders kitaplarındaki afetler ile ilgili bazı kavramlara yanlış yer verildiğini belirlemiştir. Araştırmada doğal afetler konusuna yönelik içeriklerin yeterli olmadığını, özellikle 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında doğal afetlerle ilgili kavramların sarmal düzeyde olmadığı ve anlamda ciddi kopukluklar olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar eldeki araştırmadaki 7. sınıf düzeyinde “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında doğal afetler konusuna yer verildiği bulgusu ile birlikte değerlendirildiğinde; farklı bölümlerde konuya yer verilmesinin öğrencilerin bütünü algılaması ve tam öğrenmenin gerçekleşmesini güçlendireceğini düşündürmektedir. Taş (2004) araştırmasında doğal afetlerle ilgili bazı kavram yanlışlarının olduğunu belirlemiş, ortaöğretim düzeyinde doğal afetler konusunun yeterince yer almadığını belirtmiştir. Benzer olarak Önal (2019), ilköğretim ders kitaplarında doğal afetlerle ilgili kullanılan metin ve görsellerde eksiklikler ve hatalar saptamış, bu durumun kavram yanlışlarına sebep olacağını belirtmiştir. Bu iki araştırma bulguları ders kitaplarındaki içeriklerin öğrencilerde kavram yanlışlarına neden olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle ders kitaplarının kavram yanlışları olmaması için içeriklerinin bilimsel bir kurul tarafından titizlikle incelenerek oluşturulması ve detaylı incelendikten sonra basılmasının önemini gündeme getirmektedir. Eldeki araştırmada Hayat Bilgisi ders kitapları etkinliklerin sunumunun öğrencilerin yaş gelişim özellikleri dikkate alınarak çokça görsellerden faydalanılarak gerçekleştiği belirlenmiştir. Bu durum öğrencilerin görsel okuma ve yorumlama becerilerini de destekleyeceği belirtilebilir. Bu durum yıllar içinde ders kitaplarının öğrenci gelişim özelliklerine göre düzenlendiğini ve sürecin iyileştirilmeye çalışıldığını düşündürmektedir.

Karaca (2022) çalışmasında SBDÖP ve ders kitaplarında afet konusunda eksiklerin olduğunu, ders kitaplarında yer alan afet konularına yeterli düzeyde yer verilmediğini ve önemli ölçüde eksiklerin olduğunu belirlemiştir. Değirmenci ve diğerleri (2019), Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki metinleri ve görselleri afet bilinci ve eğitimi açısından inceledikleri çalışmalarında; ders kitaplarında afetlere ilişkin çeşitli görsellere ve metinlere yer verildiğini, bunlarla afet bilinci ve farkındalık oluşturulma istendiğini belirtmişlerdir. Ayrıca ders kitaplarındaki afetlerle ilgili kullanılan görsellerin ve metinlerin 4, 5 ve 6. sınıflarda genelde “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” 7. sınıfta ise “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bulgular eldeki araştırmanın bulgularıyla da örtüşmektedir. Yurdumuzda ve dünyada sıkça yaşanan afet çeşitlerine yer verildiği, en fazla depreme vurgu yapıldığı ve görsellere çokça yer verildiği diğer araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Özgen ve diğerleri (2011), öğretmen adaylarının doğal afetler konusunda genelde görsel öğrenme yöntemini tercih ettiklerini belirlemiştir. Sidekli ve diğerleri (2013) ise Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sadece anlatım yöntemini tercih ettiklerini, farklı yönetime yönelmediklerini, derse ait araç-gereçlerden genelde yararlanmadıklarını belirlemiş ve amaçların etkin bir şekilde kazandırılması için öğretim modelleri kullanmadıklarından dolayı öğrencilerin dersten sıkıldıklarını ve tam öğrenme gerçekleşmediğini belirtmişlerdir. Buradan hareketle doğal afetlerin öğretiminde de aktif öğrenme yöntemleri ile birlikte etkileşimli ve görsel içeriklerin yer aldığı etkinliklerin kullanılmasının öğrenmede kalıcılığı sağlayacağı belirtilebilir. Ders kitaplarındaki bilginin ve etkinliklerin sunumunda ilgi çekici unsurların kullanılması öğrenmede kalıcılığın artırılmasından da önemlidir. Bu anlamda Topkaya ve Şimşek (2016) yaptığı çalışmalarında deprem konusunun öğretiminde eğitici çizgi roman kullanımının öğrencilerin depreme karşı tutumları ve akademik başarıları lehine anlamlı bir fark yarattığı sonucunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca Topkaya ve diğerleri (2023) yaptıkları çalışmalarında eğitici çizgi romanların konu aktarımında motivasyonu artırdığı, mizah unsurunun öğrenmeyi eğlenceli hale getirdiği ve kavramların daha net öğrenilmesini sağladığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç elde edilen araştırma sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde ders kitaplarındaki içeriklerin bilginin sunumu açısından gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Turan ve Kartal (2012) ise 5. sınıf öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, öğrencilere doğal afetler konusunda zihin haritası yaptırmış ve sonra öğrencilerle yapmış oldukları zihin haritaları üzerine mülakat yapmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin yaşadıkları yerdeki doğal afetler hakkında daha fazla bilgiye sahibi olduklarını tespit etmiş ancak doğal afetler hakkında bazı kavram yanlışlarına sahip olduklarını belirlemiştir. Değirmenci ve Altunay (2024) araştırmalarında, öğretmen adaylarının deprem farkındalıklarının oldukça yüksek olduğunu, depreme karşı bilinçli olmanın hayati değere sahip olduğunu ama üniversitedeki eğitiminin depreme karşı hazırlıklı olma hususunda yetersiz olduğunu düşündüklerini belirlemiştir. Doğan ve Koç (2017) ise Sosyal Bilgiler dersi içerisinde deprem afeti konusunun dijital oyunla öğretildiği okullardaki öğrencilerde öğrenilen kısımların daha etkin olduğunu tespit etmişlerdir. Shaw ve diğerleri (2004) yaptıkları çalışmalarında okulda afet eğitiminin konuşarak, yaşayarak, görsel araçlarla daha aktif yöntemlerle daha etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca okul eğitiminin kişisel, aile ve toplum eğitimiyle birleştiğinde öğrencinin bir "afete hazırlık kültürü" geliştirmesine yardımcı olabileceğine ve bunun da onları bir yetişkin olarak doğru kararları ve eylemleri almaya teşvik edeceğini belirtmişlerdir. Bu sonuç elde edilen araştırma ile birlikte değerlendirildiğinde ilkokuldan üniversiteye kadar deprem konusunda öğrencinin sürece aktif katıldığı, düşünme süreçlerinin etkin kullanıldığı, tam öğrenmeyi sağlayacak yöntem ve tekniklerin uygulanmasına, daha yeterli ve sistemli bir eğitime ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle ders kitaplarının içeriklerinin çağa uygun ve öğrencilerin aktif katılımını sağlayacak biçimde zenginleştirilmesinde afet bilinci açısından fayda olduğunu söylemek mümkündür.

Doğal afetler ve deprem konusunun HBDÖP ve SBDÖP’nda yer alma durumunu inceleyen araştırmaların bulguları incelendiğinde bu konuların etkileşimli bir şekilde aktif öğrenme yöntemleri ve farklı yöntemler ve etkinlikler kullanılarak öğretilmesi gerektiği sonuçlarına ulaşıldığı görülmektedir. Ders kitapları incelemesi üzerine yapılan araştırmalarda genelde yurdumuzda ve dünyada sıkça görülen afet türlerine yer verildiği bilhassa deprem afetine dikkat çekildiği gözlemlenmiştir.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda;

- Programlardaki kazanımların çoğunlukla bilişsel alanın ilk basamaklarına hitap ettiği bulgusundan hareketle HBDÖP ve SBDÖP içinde yer alan doğal afetler ve deprem ile ilgili kazanımlar konuyla ilgili etkinliklerin her birini kapsayacak şekilde düzenlenebileceği önerilebilir.
- Ders kitaplarında afet görselleri ile bilgi ve kavrama düzeyinde açıklamaların bulunduğu, etkinliklerde de deprem konusuna yer verildiği ve afetlere yönelik etkinliklerin bulunduğu ve çokça görsellerden yararlanıldığından hareketle güncellenecek ders kitaplarında ilgili konulara ait bilgi sunumunda ve etkinliklerin tasarlanmasında farklı öğrenme basamaklarına da hitap eden içeriklerin hazırlanması önerilebilir.
- İncelenen programlarda en çok bilişsel alana ilişkin kazanımlara yer verildiğinden hareketle, programların ve dolayısıyla ilgili ders kitaplarındaki içeriklerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutları açısından revize edilmesi önerilebilir.
- HBDÖP içinde on, SBDÖP içinde sadece dokuz kazanımın doğal afetler ve deprem ile ilgili olmasından hareketle, eğitim sürecinde öğrencilerde afet bilincini geliştirmek için programlardaki doğal afetlere yönelik kazanımların sayısının artırılması önerilebilir.

- Bu çalışma 2018 HBDÖP, 2018 SBDÖP, ilkökul 1, 2 ve 3. sınıf Hayat Bilgisi, 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları ile sınırlandırılmıştır. Ortaöğretim programlarını ve ders kitaplarını da kapsayacak şekilde doğal afetler ve deprem konusuyla ilgili daha detaylı araştırmalar tasarlanması önerilebilir.

Kaynakça

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD] (2018). *Türkiye’de afet yönetimi ve doğa kaynaklı afet istatistikleri*. <https://www.afad.gov.tr/kitaplar>
- Azer, H. (2022). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı*. Ekoyay Yayıncılık.
- Clerveaux, V., Spence, B., & Katada, T. (2010). Promoting disaster awareness in multicultural societies: The DAG approach. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 19(2), 199–218. <https://doi.org/10.1108/09653561011038002>
- Davis, L., Hosseini, M., & Izadkhah, Y.O. (2003). Public awareness and the development of a safety culture: Key elements in disaster risk reduction. *Proceedings of the Fourth International Conference on Seismology and Earthquake Engineering (SEE-4)* içinde https://www.academia.edu/28041679/Public_Awareness_and_the_Development_of_a_Safety_Culture_Key_Elements_in_Disaster_Risk_Reduction
- Değirmenci, Y., & Altunay, F. (2024). Öğretmen adaylarının deprem farkındalık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 6(1), 161–180. <https://doi.org/10.46464/tdad.1437117>
- Değirmenci, Y., Kuzey, M., & Yetişensoy, O. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarında afet bilinci ve eğitimi. *e-Kafkas eğitim araştırmaları dergisi*, 6(2), 33–46. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.591345>
- Doğan, E., & Koç, H. (2017). Sosyal bilgiler dersinde deprem konusunun dijital oyunla öğretiminin akademik başarıya etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2017(8), 90–100. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/408585>
- Erden, A. (1997). Öyküde sözdiziminden söylem düzlemine kurallardan prensiplere geçiş olgusu üzerine. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 8, 112–126. <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/4534/62358>
- Erdoğan, A. (2022). *İlkokul hayat bilgisi 2 ders kitabı*. SDR Dikey Yayıncılık.
- Gökçeoğlu, C., Duman, T.Y., Sönmez, H., & Nefeslioğlu, H., (2005). 17 Mart 2005 Kuzulu (Koyulhisar, Sivas) heyelanı, *Mühendislik Jeolojisi Bülteni Bulletin Of Engineering Geology*, 20, 17–28. https://www.researchgate.net/publication/339296445_17_Mart_2005_Kuzulu_Koyulhisar_Sivas_heyelanı
- Harut, S. B. (2022). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*. Ata Yayıncılık
- İkan, E. (2022). *İlkokul hayat bilgisi 3 ders kitabı*. Tuna Yayıncılık.
- İnmez, İ. (2011). Kronik afetlerin doğallığı üzerine: Sosyal bir olgu olarak afetler ve kırılganlık sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(4), 187–194. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002236
- Karaca, Ö. F. (2022). *Afet konularının sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları* (Yayın no. 727005). [Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Kılıç, B. C. (2019). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarındaki doğal afetler konusunun sarmal sistem yönünden değerlendirilmesi* (Yayın no. 584213). [Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Kılıç, A., & Seven, S. (2002). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Pegem.
- Kurita, T., Nakamura, A., Kodama, M., & Colombage, S.R. N. (2006). Tsunami public awareness and the disaster management system of Sri Lanka, *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 15(1), 92–110. <https://doi.org/10.1108/09653560610654266>
- Lavell, L., & Maskrey, A. (2014) The future of disaster risk management, *Environmental Hazards*, 13(4), 267–280. <https://doi.org/10.1080/17477891.2014.935282>

- Önal, H. (2019). Temel eğitim ders kitaplarında afet olayları ile ilgili kavramlarda görülen eksiklikler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 177–192. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/695314>
- Özey, R. (2011). *Günümüz dünya sorunları* (2. baskı). Aktif.
- Özgen, N., Ünalı, Ü., & Bindak, R. (2011). Öğretmen adaylarının doğal afetler konusuna yönelik “etkili öğrenme biçimleri”nin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(4), 303–323.
- Öztürk, B. (2012). *İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı karakter eğitimi boyutunun öğrencilerin tipik performanslarına dayalı olarak değerlendirilmesi (Burdur ili örneği)* (Yayın no. 326099). [Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Öztürk, Ç. (2007). Sosyal bilgiler sınıf ve fen bilgisi öğretmen adaylarının coğrafya kavramına yönelik metafor durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 55-69. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59527/856057>
- MEB (2018a). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı (İlkokul 1, 2 ve 3. Sınıflar)*. <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018122171428547-HAYAT%20B%C4%B0LG%C4%B0S%C4%B0%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI.pdf>
- MEB (2018b). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI AFAD%20.pdf>
- Mızrak, S. (2018). Eğitim, afet eğitimi ve afete dirençli toplum. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 56–67. <https://doi.org/10.21666/muefd.321970>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (2. baskı). SAGE.
- Muttarak, R., & Lutz, W. (2014). Is education a key to reducing vulnerability to natural disasters and hence unavoidable climate change? *Ecology and Society*, 19(1), 42. <https://doi.org/10.5751/ES-06476-190142>
- Muttarak, R., & Pothisiri, W. (2013). The role of education on disaster preparedness: Case study of 2012 Indian Ocean earthquakes on Thailand's Andaman Coast. *Ecology and Society*, 18(4), 51. <https://doi.org/10.5751/ES-06101-180451>
- Peek, L. (2008). Children and disasters: Understanding vulnerability, developing capacities, and promoting resilience an introduction. *Children, Youth and Environments*, 18(1), 1–29. <https://doi.org/10.1353/cye.2008.0052>
- Polat, B. (2022). *İlkokul hayat bilgisi 1 ders kitabı*. İhsan Yayıncılık.
- Semerci, Ç. (2004). İlköğretim Türkçe ve Matematik ders kitaplarını genel değerlendirme ölçeği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 49–54. <https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/89262>
- Sever, S. (2010). *Çocuk ve edebiyat*. Tudem.
- Shaw, R., Shiwa, K., Hirohide Kobayashi, K., & Kobayashi, M. (2004). Linking experience, education, perception and earthquake preparedness. *Disaster Prevention and Management*, 13(1), 39–49. <https://doi.org/10.1108/09653560410521689>
- Sidekli, S., Tangülü, Z. ve Yangın, S. (2013). Sosyal bilgiler öğretimi: Öğretmenim bana hikaye anlatır mısın? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 311–323. <https://doi.org/10.12780/UUSBD229>
- Şahin E. (2022). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. Anadol Yayıncılık
- Taş, N. (2003). Yerleşim alanlarında olası deprem zararlarının azaltılması. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8(1), 225–231. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202888>
- Topkaya, Y., & Şimşek, U. (2016). The Effect of Educational Comics on the Academic Achievement and Attitude towards Earthquake. *International Online Journal of Educational Sciences*, 8(3), 46, <https://doi.org/10.15345/iojes.2016.03.005>

- Topkaya, Y., Bozkurt, A., Balci, E., Vuran, H. M., Yalçın, F., & Yel, Ü. (2023). Educational comics in conveying earthquake topics. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(15), 325–335. <https://doi.org/10.57135/jier.1322377>
- Turan, İ., & Kartal, A. (2012). İlköğretim 5.sınıf öğrencilerinin doğal afetler konusu ile ilgili kavram yanılgıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 67–81. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1491687>
- Tüysüz, S. (2022). *İlkokul sosyal bilgiler 4 ders kitabı*. Tuna Yayıncılık.
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction (2015). *Sendai framework for disaster risk reduction 2015-2030*. Geneva Switzerland. https://www.unisdr.org/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf
- Yontar, İ. G. (2016). Afetlerin yönetilmesinde tatbikatların önemi. A. Altay & Z. Toprak Karaman (Haz.), *Bütünleşik afet yönetimi* içinde (s. 279–304). İlkem Ofset ve Dijital Baskı.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Natural Disasters and Earthquake: An Examination Within the Scope of Life Science and Social Studies Courses

Abstract

The purpose of this research is to determine the extent to which the subjects of natural disasters and earthquakes are included in the Life Sciences and Social Studies textbooks (2018), along with the achievements included in the 2018 Social Studies Curriculum (SSC) and 2018 Life Sciences Curriculum (LSC). The data of this research, in which the document review technique was used, were analyzed using descriptive and content analysis methods. In the research, it was determined that natural disasters were included in a total of 10 outcomes in the 1st, 2nd, and 3rd grades in HBDÖP; in a total of 9 outcomes in the 4th, 5th, and 7th grades in SBDÖP; while they were not included in the 6th grade. It was determined that two outcomes in the 2nd grade and one outcome in the 3rd grade in HBDÖP; and one outcome in the 4th grade in SBDÖP could be associated with earthquakes. It was determined that the outcomes mostly addressed the first steps of the cognitive domain; that the textbooks contained explanations at the knowledge and comprehension level by making use of visuals, and that the subject of earthquakes was included in the activities.

Keywords: curriculum, natural disaster, earthquake, life science, social studies

